

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE OSMANLI DEVLETİNDE ARŞİV ÇALIŞMALARI(*)

Atilla ÇETİN

Osmanlı Devleti'nde, Selçuklular ve diğer Türk-Müslüman devletlerinden gelen, eski bir devlet an'anesi olarak, daha ilk devirlerden itibaren, arşiv fikrinin mevcut olduğu bilinmektedir. Devlet işlemlerine ait belgelerin tamamı, önem derecesine bakılmaksızın, pek kıymetli olmayan müveddeler de dahil olmak üzere, titizlikle saklanmış ve korunmuştur. Günümüze ulaşan belgelerin tanzim edilmiş tarzları ve yazışmalarda geçmiş muamelâta yapılan atıflardan, derkenarlardan, arşivlere verilen önem ve değer anlaşılmalıdır.

İstanbul'un Fethi'ne kadar, Bursa ve Edirne'de arşivler teşekkül etmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra ilk arşiv Yedikule'de idi. Topkapı Sarayı'nın inşasından sonra, Divan-ı Humâyûn'un yanında yer aldı. Osmanlı zihniyetinde kâğıt, özellikle yazılı kâğıt, saygı gösterilen bir meta' olduğundan, vesikalar titizlikle saklanıyordu. Osmanlı Devleti'nin Divan-ı Humâyûn, Defterhâne Bâb-ı Defterî gibi merkezi devlet kuruluşlarının arşiv malzemeleri; Topkapı Sarayı, Atmeydanı, Tomruk Dairesi, Çadır Mehterleri Kışlası, Bâb-ı Humâyûn'un üst kat odaları gibi yerlerde bazı mahzenlerde saklanmıştı. 16.yüzyıl, Osmanlı arşivçiliğinin en haşmetli devridir. 18. yüzyıldan itibaren Bâb-ı Asaft veya Bâb-ı Ali önem kazanmaya başlayınca, Paşakapısı'nda Sadaret Arşivleri teşekkül etmeye başladı. Bu arada, ihmal, önemsememe, yangınlar, kötü depolama şartları, ilgisizlik gibi sebeplerle, bir kısım arşiv malzemeleri tahribe uğradı. Savaşlarda devlet erkânı da

bulduğundan, yenilgiler esnasında bazı defterler ve siciller savaş meydanında kalmış ve düşman eline geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda devlet arşivinin düzenlenmesi tanzimat döneminde oluşmuştur. Mustafa Reşit Paşa'nın himmetiyle 1262/1846 yılında, Osmanlı Devlet Arşivi olan Hazine-i Evrak kurulmuştur. Bundan yaklaşık 1,5 yıl kadar önce, Maliye Nazırı Servetî Paşa'nın 1261/1845 tarihinde Topkapı Sarayı'nda Maliye ile ilgili bazı belge ve defterleri düzenleme çalışması arşiv faaliyetlerinin ilk müjdecisi olmuştur. 19 zilka'de 1262/8 Kasım 1846 tarihli İrade-i Seniyyesine göre, Hazine-i Evrak'ın kuruluş amacı, "mühim işlere ait ve devletin senetlerinden sayılan resmi belgelerin bir yerde toplanması ve korunması maksadıyla tesis olmuştur. "Hazine-i evrak'ın teşkilinde, Personel, kanunî mevzuat ve bina konuları birlikte düşünülmüş ve o zamana göre çağdaşlarından hiç te geri kalmayacak tarzda çözümlenmiştir. İngiliz Devlet Arşivi'nin 1838'de reorganize edildiği hatırlanırsa, 1846 geç bir tarih değildir. Nitekim modern arşiv binası mimar Fossati'ye yaptırılmıştır. 18 Şaban 1266/29 Haziran 1850 tarihli "nizamname-i mahsûs" ile çalışma sistemi ve işleyişi düzenlenmiştir. Modern arşivçiliğimizin ilk önemli şahsiyeti, Hazine-i Evrak Nazır'ı (sonra müdürü) Esseyid Hasan Muhsin Efen-

(*) İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünün 30 Mart 1985 günü düzenlediği "Arşivcilik ve Dökümantasyon Paneli"nde tebliğ olarak sunulmuştur.

di'dir. Sonradan Bâb-ı Ali Hazine-i Evrakı olarak anılan bu arşiv, diğer Osmanlı arşivlerine örnek ve model oldu.

Osmanlı taşra teşkilatında "Paşa Divanı"nında tutulan kayıtlar ve kadıların teşkil ettiği Şer'iyye Sicilleri mahallî arşivleri teşkil etmiştir. 19.yüzyılda teşekkül eden muhtelif nezaretlerin ve vilâyetlerin kendi bünyelerinde oluşan arşivler kurulmuş ve gelişmiştir..

II.Abdülhamit devrinde Yıldız Sarayı'nda düzenli işleyen ve muntazam bir saray arşivi vucut bulmuştur. Maliye Nezareti ve Şer'iyye Sicilleri arşiv binaları yapılmıştır.

II.Meşrutiyet dönemi(1908-1922) Osmanlı arşivciliği bakımından birçok yenilikler ve canlılıklar getirmiştir.

Abdurrahman Şeref Bey'in vak'anüvisliğe tayini, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin kuruluşu,Encümen'e ilmt bir dergi mahiyetinde Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nın yayına başlaması, Türk milliyetçiliği ile birlikte oluşan millî tarih şuurunun gerektirdiği bir ihtiyaç olarak arşivler önem kazandı. Yabancıların yazdığı Osmanlı ve Türk tarihinde görülen hata ve yanlışların ancak arşivlerimizdeki malzeme ile düzeltilebileceği anlaşıldı. Doğru bir Osmanlı tarihi yazılması için çalışmalara kaynak olmak üzere, arşivler sahasında bir canlılık meydana getirdi. Arşivlerin toplanması, korunması, tasnifi, araştırmalara hazır hale getirilmesi ve tekâmülü için büyük gayretler sarfedildi. Hazine-i Evrak'ın kuruluşundan bu yana olduğu gibi, arşivler sadece bir idarî hizmet unsuru olarak değil, tarih ve sosyal incelemeler için bir başvuru alanı olarak düşünölmeye başlandı. Bu bakış açısı, II.Meşrutiyetin getirdiği ilk yenilik oldu. Bunun sonucu nerelerde hangi mahzenlerde, depolarda birikmiş, terk edilmiş arşiv malzemelerinin bulunduğu araştırıldı. Topkapı Sarayı'nda ve Bâb-ı Ali mahzenlerinde bulunan tariht belgeler ortaya çıkarılmaya çalışıldı. Topkapı Sarayı'nda Fatih Sultan Mehmed zamanından Tanzimat'a kadar cereyan eden resmî muamelâta ait olup, Kubbealtı'na yakın mahzenlerde, uzun yıllardan beri metrük kalmış bulunan

tariht belgeler ve defterler 1325/1909 senesinde Bâb-ı Ali'de Sadrazam Cevat Paşa tarafından kütüphane olarak yapılmış olan binaya (Halen Başbakanlık Arşivi'nin deposu) taşındı. Bu malzemelerin tasnif ve tertibi, Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi vak'anüvis Abdurrahman Şeref Bey'in nezaretinde, Hazine-i Evrak Müdürü Refik Bey ile Arif Bey'e havale olundu. Refik ve Arif Beyler müştereken hazırladıkları raporda, evrakın tariht kıymetini, tasnifte tutulacak çalışmaların esasını arz ettiler. Abdurrahman Şeref Bey de 27 Kanun-u sâni 1325/9 şubat 1910 tarihli, Sadâret'e muhatap taktirinde, konunun önemini kesinlikle vurguladı. Tasnifin süratle bitirilmesi için 40-50 kişiye ihtiyaç vardı. Cevat Paşa Kütüphanesi'nin darlığı ve malî zorluklar gözönüne alınarak şimdilik Refik ve Arif Bey'in maiyetinde, devâir-i Hükûmette icra kılınan tensikat sonucunda kadro haricinde kalan zevattan 10 kişi istihdam edildi. 60 bin kuruş tahsisat ayrıldı. Belgelerin, padişahların saltanat sürelerine göre ayrılarak, tomar halinde sandıklara ve raflara yerleştirilmesine ve tanzimine başlandı.

Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası'nın ilk sayısında çıkan makale, Abdurrahman Şeref Bey'in "Evrak-ı atka ve vesâik-i tarihiyemiz" adlı yazısıydı. Bu yazı, bu dönem tarihçilerinin arşivlere başvurarak Osmanlı tarihini yazma arzularını dile getirdiği gibi, arşivlerin perişanlığını, arşiv ve arşiv malzemelerinin zenginliğini belirtip, yeni dönemde arşivlere verilen şurlu değerin bir deliliydi. Mecmuada birçok araştırmacı önemli belgeler yayınladılar. Bazı tarihçiler Viyana, Paris gibi şehirlerdeki arşivleri ziyaret ettiler. Arşiv binalarının planları ve modern koruma bakım üsullerine ilgi duydular.

Tarih-i Osmanî Encümeni Reisi Abdurrahman Şeref Bey'in 24 mart 1330/6 nisan 1914 tarihli Sadâret'e muhatap maruzâtında, tasnif edilen evrakın hükümetin vesâik-i resmiyesinden bulunduğu cihetle Hazine-i Evrak'a ait olduğunu, Hazine-i Evrak Müdürü Refik Bey'in bir süre sonra tasniften çekil-

diğini, gerekli tahsisatın 1327 senesinde Sadâret bütçesinden Maarif bütçesine aktarıldığını, tahsisat nakli keyfiyetinin, masrafların tesfiyesine müteallık bir muamele-i hesabiye'den ibaret olduğunu, işin mahiyetinin değişmediğini bildirdi. Ayrıca, meşguliyetinin, evrakın tasnifiyle fiilen ve mütemadiyen uğraşmasına kat'iyen mani olduğunu, evrakın aidiyeti cihetiyle Hazine-i Evrâk Müdüriyetine havale buyurulmasını istedi. Sadâret, tasnif işini, Daire-i Sadâret Evrâk, Hazine-i Evrâk müdürleri ile Amedî-i Divan-ı Humâyûn Muavininden mürekkep bir heyete havale etti. Hazine-i Evrâk Müdürü Refik Bey, Daire-i Sadâret Evrak Müdürü Faik Bey ve Amedî-i Divan-ı Hümâyûn Muavini Mehmet Kadri imzalı bir heyet raporu ile tahsisatın Sadâret bütçesine konması, 40-50 kişiye ihtiyaç olmakla beraber şimdilik mevcut 12 kişiyle iktifa edilmesi gerektiği belirtildi. Bu suretle, Tarih-i Osmanî Encümeni'nin tasnif işiyle alakası kesilerek, yeni bir ekip çalışmaları sürdürmüştür.

4-5 Ocak 1911'de Bâb-ı Âli yangını esnasında Hazine-i evrâk da büyük bir tehlike atlattı, önemli malzemeler acele ile başka bir yere taşınmıştır. Devrin bazı dergi ve mecmualarında yangını ve arşivleri taşıma olayını gösteren fotoğraflar yayınlanmıştır. Yanan Dahiliye Nezareti ve Şurâyı Devlet bölümlerinde bir kısım arşivler harap olmuştur. Çırağan Sarayı yangınında başta 1876 Meclis-i Mebusân zabıtları olmak üzere bazı belgeler yanmıştır:

Bu arada, 1329/1913 yılında, Hariciye Nezareti arşivi yeniden ve modern tarzda düzenlenmiştir. Bâb-ı Âli Hazine-i Evrâk'ının alt katı Hariciye Nezareti Hazine-i Evrâk'ına tahsis edilmiş, orada mevcut Hazine-i Evrâk; Hariciye, Şurâyı Devlet ve Dahiliye Nezareti'ne (Devâir-i erb'a) bazı evrâk ve vesâik-i kadîme serapa sandık ve torbalar içinde ve perişan bir halde olarak Hariciye Nezareti bodrum katında birikmiştir. Hariciye Nezareti arşivi "Arşivist", "Endikatör" gibi arşivcilik tabirlerini kullanıyordu. Kısaca, Hariciye Nezareti Arşivi'ne yer bulunurken ve bir arşiv

yeniden düzenlenirken, eski bazı arşiv malzemeleri ancak başka bir bodrum kata taşınabilmiştir. Ancak bunların önem ve değeri hemen takdir edilmiş olacak ki, her daire namına ayrılmaları, mühimlerinin özel yaptırılacak karton ve kutulara konması için 6 veya 7 memur istihdamı, 40 bin kuruşluk masraf yapılması, Sadâret, Şurâyı Devlet, Dahiliye ve Hariciye Evrâk Müdürleri tarafından Sadâret'e istida olundu. 20 Kânunu sâni 1329/2 Şubat 1914 'te Maliye Nezareti'nden tahsisat alınıp, bu malzemelerin korunması sağlandı. Bu arada "Hazine-i Evrâk Islahâtı" adı ile arşivde de düzenleme ve koruma çalışmaları yapıldı.

Bâb-ı Âli Hazine-i Evrâk'ında, Türk araştırmacılar yanında, yabancı tarihçiler ve sarkiyatçılar da çalışmalara başladılar. Macar İmre Karaçon, Bulgar Vladimir Todorov Hindalov ilk ilmt araştırmaları yaptılar.

II.Meşrutiyetle birlikte başlayan çok partili dönemde, partilerin ve siyaset kuruluşlarının programlarında, kültürle ilgili olarak kütüphane ve arşiv konularına yer veriliyordu. İttihat ve Terakki Partisi'nin görüşleri Tanin Gazetesi'nde yayınlandı. Başka basın organlarında arşivlerin önemi, lâıyk oldukları seviyeye yükseltilmesi hususunda ilginç yazılar neşrediliyordu. 24 mart 1914 tarihli İkdâm Gazetesi'ndeki bir başmakalede "Devlet evrâkının Meşrutiyete lâıyk bir surette halledilmesi" arzu edilmekte ve arşivlerin korunması için,

"..Hıfz-ı evrâkı ne kadar muntazam bir usule rabt eder isek o kadar medenî, muntazam yaşamaya, tarihini yaşatmaya hahişkar bir millet olduğumuzu isbat ederiz. Evrâkını muhafaza etmeyi bilmeyen bir devlet, o hükûmet Meâhir-i maziyesini kendi eliyle imha etmiş olur." denmekteydi.

İtalyan Savaşı, Balkan Savaşı ve I.Cihan Savaşı Osmanlı Devleti'ni ve milletini büyük güçlükler ve sıkıntılar içine soktu. 1915'te İstanbul'un bir düşman istilâsına maruz kaldığı günlerde, hükûmet ve en önemli arşiv malzemelerinin, ata yadigarı bu eşsiz hazinelerin daha emin bir yere taşınmasını

ihmal etmedi. 1331-1332 yılları içinde Hazine-i Evrâk'taki özellikle Divan-ı Hümâyûn'a ait bazı önemli defterler ve malzemeler 208 sandık içinde Konya'ya nakledildi. Tehlike geçince tekrar geri getirildi. Meclis-i Vükelâ kararlarından anladığımız göre, taşıma Anadolu Osmanlı Demiryolu Şirketi tarafından yapıldı.

Savaş yılları içinde Sadâret, Dahiliye, Hariciye Nezaretleri ve Şurâyı Devlet Hazine-i Evrâklarının "Bâb-ı Âli Hazine-i Evrâk Müdüriyet-i Umumiyesi" adı altında birleştirilmesi ve daha geniş bir teşkilât olması düşünüldü. İlgili zevattan bir komisyon kuruldu. Bir nizamname projesi hazırlandı. 1916-1917'deki bu girişim bir sonuç vermedi. Savaş gaileleri, maddî güçlükler ile, arşivler hakkında bu geniş proje uygulanamadı.

Geniş bir coğrafî alanda savaşan Osmanlı Devleti'nin, bazı askerî ihtiyaçlar sonucu, Harbiye Nezareti bünyesinde 1335/1916 yılında Tarih-i Harp Şubesi ve Harb Hazine-i Evrâk-ı teşkil edildi. Tarih-i Harb Şubesi'nin Bâb-ı Âli Hazine-i Evrâk'ında ve şubelerinde mahfuz bulunan vesâikten, askerlikle ilgili olanların, Harb Hazine-i Evrâk'ına nakline dair isteği oldu. Konu Meclis-i Vükelâ'da görüşüldü. Ancak, Bâb-ı Âli Hazine-i Evrâk'ında muhafazası muktezi vesâikin nev ve mâhiyeti 18 şaban 1266/29 Haziran 1850 tarihli nizamname-i mahsûs ile tekerrur etmiş olduğundan ve iradâtı seniyye ile melfûflarının asılları verilmeyip musaddak suretlerinin makbuz senedâtı mukabilinde tevdi edildiği "Hazine-i Evrâk Müdürü tarafından mütalâa olunduğundan, buna itibar edildi. Böylece bir kabine, 1266/1850 yılındaki bir nizamnameye itibar ve Hazine-i Evrâk Müdürünün mütalâasını makbul sayarak, belgelerinin orijinalini arşivden çıkarmama faziletini gösterdi. Olay, arşivcilik tarihimizde çok ilgi çekicidir.

Taşra vilâyet, kadılık ve ordu arşivleri 1911-1918 yılları arasında en fazla tahriplere uğrayan arşivler oldu. Bir kısmı savaş sırasında düşman ordularının vandalizmine kurban oldular. Bir

kısmı işgal kuvvetlerinin eline geçti. Bir diğeri cehaletin tahribine maruz kaldı. Pek az kısmı hamiyetli idareci ve askerlerin gayretiyle kurtarılabildi. Örnek olarak, Balkan devletleri orduları Makedonya'daki vilâyetlere girince, bir çok şer'iyye sicili tahribe uğradı. Araplarla meskûn vilâyetlerde, Osmanlı kayıtları pek fazla itibar görmedi. Bu tür arşivlerin bir kısmının akıbeti meçhuldür.

Bâb-ı Âli kütüphanesinde mevcut evrâk-ı atfka ve vesâik-i tarihiyenin, tasnif işinin tekrar ele alınması için, müverrih Ahmet Refik Bey'in teşebbüsü üzerine Maarif-i Umumiyye Nazırı Mustafa Reşid Bey, 11 Kanunu evvel 1336/12 Aralık 1920 tarihli tavriri ile yeni bir komisyon kurulmasını Sadâret'e teklif etti. Komisyon üyeleri Ali Emîrî Efendi, Efdaladdin Bey, Reşad Fuad Bey, müverrih Ahmed Refik Bey, Ahmed Tevhid Bey, Hoca Hüsameddin Efendi olacaktı. Sadâret tarafından uygun görülen bu teklif üzerine Ali Emîrî Efendi başkanlığında Vesâiki Tarihiyye Tasnif Encümeni adı altında yeni bir tasnif heyeti kurulmuş oldu. Reşad Fuad Bey hastalığını öne sürerek çekildiğinden, yerine Kırkkilise eski mutasarrıfı Azmi Bey tayin edildi. Encümen için Hazine-i Evrâk'ta uygun bir yer hazırlandı. Sadâret bütçesine 3350 lira ödenek kondu. Ali Emîrî Efendi'nin ilk raporunda, son sekiz yılda yapılan çalışmaların genel bir değerlendirilmesi yapıldı. Yeni heyetin evrakı, padişah saltanat sürelerine göre tasnif etmesi kararlaştırıldı. 172 bin küsur evrak, tekrar tutulan 78 deftere kayd ile 975 kartona yerleştirildi. Nisan 1340/1921'e kadar süren bu çalışmalar, tahsisat konusunda zuhur eden binbir anlaşmazlığa mebni, Ali Emîrî Efendi'nin istifası ve bazı üyelerin işe devam etmemeleri üzerine sona ermiştir. Daha sonra İbnülemin Mahmud Kemal Bey başkanlığında bir heyet kurulmuş ve saltanat yıllarına bakmadan 22 konu başlığı altında belgelerin tasnifi yapılmıştır. Her iki tasnif orijinalitesi bozulmadan halen Başbakanlık Arşivi'nde Emîrî ve İbnülemin tasnifi adları ile araştırmalara açıktır.

II.Meşrutiyet döneminde Bâb-ı Âli Hazine-i Evrak müdürü olan zevat şunlardır: Refik Bey, Siret Bey, Refik Bey (2.defa), Celâl Bey (müdür vekili), Kadri Bey, Mahmud Nedim Bey. Hepsi-ni rahmetle anıyoruz.

Yine bu dönemde, resmî dairelerde giderek kullanılması yaygınlaşan anilin boyalı mürekkeplerin zararlarına ve zamanla kaybolmalarına karşı, ileride arşiv malzemesi olacak ve arşivlerde saklanacak belgelerin geleceğini temin için, yerli is mürekkeplerinin kullanılmasını sağlamak yolunda önemli çabalar gösterilmiştir. Konu Şurayı Devlet'in Mülkiye Dairesinde 10 mayıs 1328'de kesin olarak kararlaştırılmış ve Sadâret'in 14 Mayıs 1328/mayıs 1912 tarihli emri ile bilumum Devâiri merkeziyeye bildirilmiştir. Taşra teşkilatına Dahiliye Nezaretine emir gönderilmiştir.

Sonuç olarak, II.Meşrutiyet döneminde, önemli arşiv çalışmaları yapılmıştır. Arşivler yeniden düzenlenmiş, yeni arşivler kurulmuş, yeni tasnif faaliyetleri ile birlikte, tariht araştırmalardan yerliyabancı ilim adamları istifade etmişler, dağınık, metrük ve ihmale uğramış kıymetli arşiv malzemeleri derlenmeye gayret edilmiştir. Arşiv malzemeleri ilmt amaçlarla yayınlanmıştır. Savaşlar önemli arşiv kayıplarına yol açmıştır. II.Meşrutiyet başlangıcında 600 yıldan fazla bir maziye sahip bulunan Osmanlı Devleti'nin, varlığını sürdürme sebepleri arasında, düzenli işleyen bir bürokrasi ve devlet nizamı için, arşivlerin iyi kurulması ve kullanılması düşüncesinin temelde var olması gerektiği şuurunun yeniden canlandırılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR :

Abdurrahman Şeref: "Evrâk-ı atfka ve vesâik-i tarihiyemiz", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, I (Nisan 1326), s. 9-19.(Yeni Yazısı: İsmet Binark, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXIX, 1 (1980), s. 23-38).

Atilla Çetin: "Osmanlı Devlet Arşivi'nin kuruluşu ve tasnif çalışmaları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 21 (Aralık 1982), s.96-126.

Atilla Çetin: "Arşivlerimiz hakkında İkdâm Gazetesinin bir yazısı ve düşündükleri", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXXII, 4 (11983), s.168-176.

Atilla Çetin: "Osmanlı arşivciliğine toplu bir bakış", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, XXXIII, 2 (1984), s. 168-176.

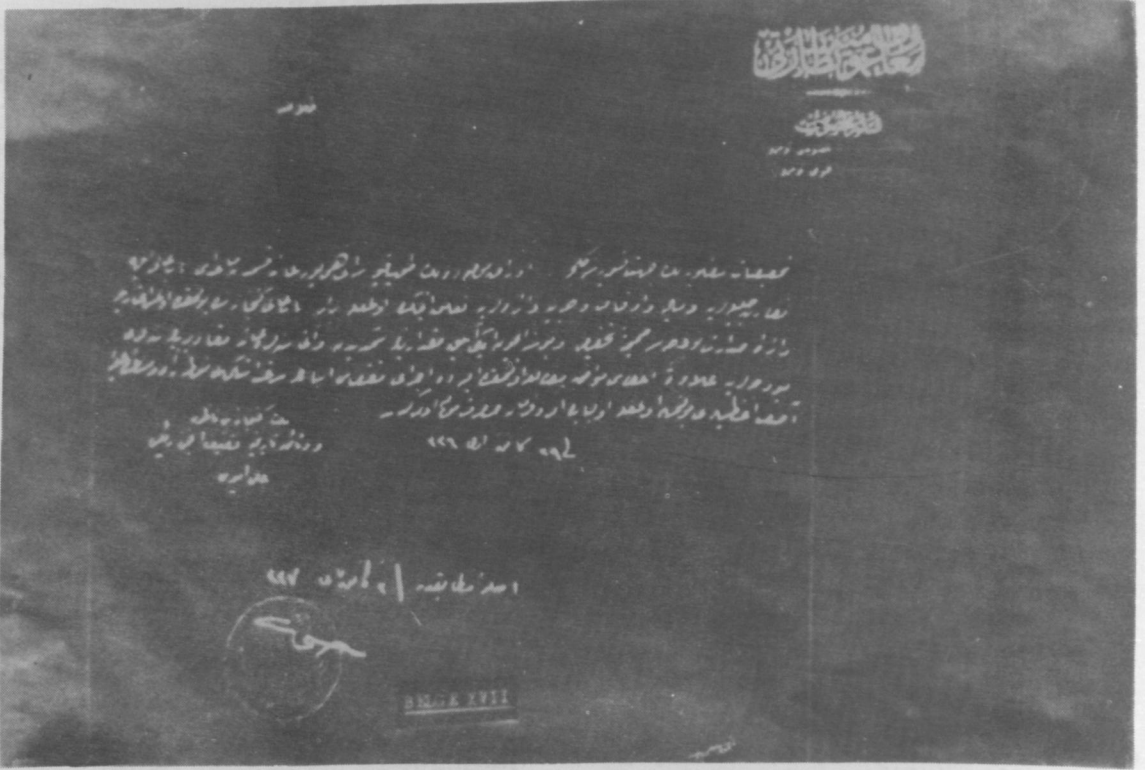
Atilla Çetin: "Les Archives de la Présidence du Conseil à Istanbul", *Etudes Médiévales et Patrimoine Turc*, Paris 1983, s.27-54. Editions du CNRS.

Atilla Çetin: "Les Archives de Turquie. Aperçu historique et perspectives" *Collection Turcica IV*, Paris 1984, s. 161-178.

Atilla Çetin: II.Meşrutiyet Döneminde Arşivlerimize Ait Belgeler, İstanbul, 1985. VII+64 s. *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı* yayını No:12.

Salhaddin Elker : "Mustafa Reşid Paşa ve Türk Arşivciliği", *IV.Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara 1952, s. 182-189.

Musa Kâzım: "Vesâik-i tarihiyemiz", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, I, 2 (1329), s.64-69. (Yeni yazısı: İsmet Binark, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* XXXIX, 4 (1980), s.57-66).

BELGE : 1

BELGE : 2

BELGE : 3

RESİM - 1 : Evrak-ı Resmîyenin yangından kurtuluşu.

RESİM - 2 : Evrak-ı Resmîyenin yangından kurtuluşu.

RESİM - 3 : Devlet Arşivleri Binası giriş kapısı

RESİM - 4 : Arşiv'in 1. nolu deposu

RESİM - 5 : Topkapı Sarayı Kubbe Altı evrak odası.

RESİM - 6 :
Devlet Arşivleri Binası.